

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет історії та філософії

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра всесвітньої історії

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

(освітній ступінь)

на тему: **«Створення та діяльність Індійського Національного
Конгресу 1885 – 1939 рр.»**

«Creation and Activities of the Indian National Congress 1885 -1939 »

Виконав: студент заочної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія

Попас Артем Володимирович

Керівник к.і.н., доц. Черних І. Д. _____

Рецензент к.і.н., доц. Стоянова Г. М.

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ __ від _____ 2019 р.

Захищено на засіданні ЕК № 1

протокол № __ від _____ 2019 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

Гребцова І. С.

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Гребцова І. С.

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Одеса – 2019

ЗМІСТ:

Вступ.....	4
Розділ I. Історіографічна та джерельна база дослідження.....	18
1.1 Історіографія проблеми	18
1.2. Джерельна база вивчення.....	27
Розділ II. Індійський національний конгрес: генезис організації та формування національного руху (1885 – 1918 рр.).....	33
2.1. Національний рух – поміркована фаза (1885-1905 рр.).....	37
2.2.Національний рух: революційна фаза (1905-1918.рр.).	40
Розділ III. «Епоха» Ганді в Індійському національному конгресі. Перша та Друга кампанія громадянської непокори (1918-1936 рр.).....	44
3.1. Сутність гандизму.	44
3.2. Перша кампанія громадянської непокори	47
3.3. Криза в ІНК та свараджисти	49
3.4. Друга кампанія громадянської непокори	51
3.5.Оформлення Конгрес-соціалістичної партії.....	65
Розділ IV. Політичний курс ІНК і внутрішньопартійні суперечності напередодні Другої світової війни (1937-1939 рр.).....	71
4.1.Провінційні вибори 1937 р., утворення та діяльність конгресистських урядів.....	71
4.2. Загострення ідейно-політичної боротьби серед конгресистів напередодні Другої світової війни (1939 р.).....	76
Висновок.....	87
Список джерел та літератури.....	92

ВСТУП

Індія одна з найдавніших і найбільших країн світу, яка завжди привертала до себе увагу всього цивілізованого людства. Протягом багатьох століть Індія була оточена в очах європейців ареолою казково багатой країни, до неї були прикуті жадібні помисли шукачів пригод всіх європейських країн. До неї ж були звернені допитливі погляди мислителів, які шукали на Сході розгадку найбільших таємниць світобудови.

Народи Індії ще в глибоку давнину створили дуже високу і самобутню культуру, яка зробила чимало впливу на розвиток розумого життя всіх цивілізованих народів.

Суверенна Індія займає особливе місце серед країн афро-азіатського світу, що звільнилися. У цій країні існує досить стійка система представницької демократії, причому ця система живе і діє на тлі поширеного кризи парламентаризму в країнах, що розвиваються.

Наприкінці XIX на початку XX століть Індія переживала один з найважливіших етапів національного підйому. 72 роки тому, у 1947 р. Індія звільнилася від гніту англійських колонізаторів і стала на шлях самостійного розвитку. Завоюванню національної незалежності передувала тривала й вперта боротьба народів Індійського субконтиненту проти іноземного гноблення. Особливого розмаху вона набула після Першої світової війни 1914–1918 рр., коли у зв'язку із послабленням європейських країн, викликаного війною, спостерігалось піднесення визвольних рухів у всьому світі й почалася криза британської колоніальної імперії.

Антиколоніальний рух очолювала найбільша й найвпливовіша загальноіндійська політична організація – Індійський національний конгрес (ІНК). За цей час в Індії утворювалися течії, які стосувалися різних сфер життя: політичної, економічної, соціальної та релігійної.

У багаторічній історії ІНК, який виник ще у 1885 р., особливе місце займають 20–30-ті рр. ХХ ст. Саме в цей час Конгрес став загальнонародною партією, виробив програму й тактику визвольної боротьби, що передбачала завоювання політичної незалежності, зробив важливі кроки до встановлення співробітництва з антибританськими рухами на міжнародній арені, взяв активну участь у створенні робітничих, селянських і молодіжних організацій, розробив низку заходів щодо ліквідації міжобщинної та кастової ворожнечі, ліквідації інституту недоторканості, прийняв схему адміністративного поділу Індії, яка передбачала знищення князівств і створення провінцій на лінгвістичній основі, ухвалив проект конституції суверенної Індії, створив напередодні Другої світової війни конгресистські уряди у більшості провінцій Британської Індії, котрі розпочали перетворення, що взагалі відповідали національним інтересам.

Актуальність дослідження. Цей складний і цікавий період діяльності Конгресу, що висунув багато надзвичайно важливих проблем, які не втратили свого значення й актуальності навіть у наш час, характеризувався гострою ідейно-політичною боротьбою між різними угрупованнями конгресистів, які відстоювали своє розуміння суті, цілей і завдань національно-визвольного руху.

Об'єктивне висвітлення з наукових позицій важливих етапів історії ІНК, внутрішньопартійної боротьби в ньому є актуальним з точки зору відтворення справжнього ходу визвольних рухів, визначення в них позицій усіх угруповань конгресистів, аналізу їхніх програмних і тактичних вимог, форм і методів впливу на народні маси, еволюції поглядів лідерів нації, усунення «білих плям» історії, а також викриття різноманітних вигадок і фальсифікацій як апологетів колоніалізму, так і дослідників, що мали на меті певні політичні цілі.

Метою даного дослідження є аналіз наукових праць та еволюції історіографії даної проблеми, а також комплексний аналіз ідейно-політичної

боротьби, особливості генезису Індійського національного конгресу в 1885 – 1939 рр. Висвітлення питань утворення та діяльності найважливіших угруповань усередині партії, з'ясування мети і завдань, які вони ставили в національно-визвольному русі, розгляд роботи Конгресу та його керівних органів, показ діяльності ІНК щодо організації масових антибританських кампаній. Відповідно до поставленої мети, сформулювало основні **завдання** дослідження:

- проаналізувати наявні джерела та історіографію по проблематиці та стан наукової розробки теми;
- проаналізувати еволюцію партії Індійський національний конгрес з початку її формування по 1939 р.;
- проаналізувати історичні обставини, при яких партія займала провідне місце в політичному житті Індії або, навпаки, втрачала популярність;
- дати характеристику ідейно-політичною боротьби між різними угрупованнями конгресистів;
- встановити мету і завдання національно-визвольних рухів;
- проаналізувати організацію антибританських кампаній;
- проаналізувати суть загострення ідейно-політичної боротьби серед конгресистів напередодні Другої світової війни;
- дати загальну характеристику політичній діяльності ІНК в 1885-1939 рр.

Об'єктом дослідження є Індійський національний конгрес

Предметом даного дослідження є процес формування, розвиток та принципи побудови ІНК в зазначений історичний період.

Хронологічні рамки являють собою роки 1885-1939. Нижня хронологічна межа обумовлена роком створення Індійського національного конгресу. Верхня хронологічна межа визначена роком початку Другої

світової війни, яка започаткувала принципово новий етап конгресистської історії.

Територіальні межі охоплюють Британську Індію у період 1885-1939 рр.

Дослідницька методика для вирішення поставлених завдань роботи становляться принципи історизму, об'єктивності та системності, що забезпечують науковий підхід до аналізу історичного процесу. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом для встановлення послідовності історичних подій політичної діяльності ІНК. Цей метод дозволив виділити на перший план події і явища, розглянуті в комплексі, у взаємозв'язку і розвитку, дали можливість виявити основні етапи, сутність риси і специфіку діяльності. Використання порівняльного методу мало важливе значення для забезпечення об'єктивності дослідження і уточнення ряду важливих історіографічних питань. Об'єктивною основою для порівняння є те, що минуле партії повторюється і є внутрішньо обумовленим процесом. Багато явищ тотожні чи схожі за внутрішньою сутністю і відрізняються лише просторовою або тимчасовою варіацією форм. Водночас одні й ті ж або подібні форми можуть бути наповнені різним змістом. Тому в процесі порівняння відкривається можливість для пояснення історичних фактів, розкриття їх сутності, а саме для порівняння схожості і відмінності кожного вивченого року, порівняльна форма діяльності ІНК та політичних течій в процесі боротьби за незалежність Індії. Основою дослідження є загальнонаукові, філософсько-логічні (аналіз і синтез, індукція і дедукція) методи вивчення еволюції парламентаризму Індії в роки національно-визвольної боротьби, а також загальноприйняті методології історичних досліджень. Історико-порівняльний метод допоміг визначити перспективи й співвіднести в часі і просторі політичні позиції основних течій всередині ІНК, їх розвитку, а також простежити еволюцію політичного курсу колоніальної влади щодо Національного конгресу. Конкретно-історичний

підхід до дослідження дав можливість вивчити тактику, цілі і завдання партії, а хронологічний метод – встановити тривалість подій в історії ІНК і визначити часові рамки. Було використано статистичний метод для проведення паралелі між роками, можна прослідкувати кількісне охоплення і дослідити масові, зокрема суспільні, явища і процеси. Сутність історико-генетичного методу полягає у послідовному розкритті властивостей, функцій і змін досліджуваної реальності в процесі її історичного руху. Цей метод дозволяє найбільшою мірою наблизитися до відтворення реальної історії об'єкта дослідження. Дав можливість виявити загальний хід розвитку подій. Даний метод сприяв виявленню спадкоємності колоніального періоду в історії Індії з подіями, що відбувалися в зазначені роки. Особливої актуальності цей метод набув для виявлення причинно-наслідкових зв'язків між основними політичними і соціальними проблемами Британської Індії і спробою проведення реформ. При цьому історичне явище відображається у найбільш конкретній формі. Пізнання йде послідовно від одиничного до особливого, а потім – до загального. Біографічний метод – система методів і способів дослідження, діагностики, корекції і проектування індивідуального життєвого шляху особистості політичних лідерів. Особливість діяльності та життя політичних діячів, полягала в тому, що в ньому був яскраво виражений моральний аспект. З огляду на це, було використано соціально-психологічний підхід для вивчення менталітету. Поєднання різних науково-дослідних принципів дозволило уникнути однозначних оцінок, уявити картину діяльності Індійського національного конгресу від створення до початку Другої світової війни в усьому його розмаїтті, діалектичної взаємозалежності об'єктивних і суб'єктивних факторів. Також основу нашої роботи становить поєднання так званих формаційного і цивілізаційного підходів у вивченні історії. Перший ґрунтується на виділенні в історії людства певних формацій із властивими їм економічними особливостями і класовими відносинами. Другий підхід розглядає всесвітню історію як

сукупність історій окремих цивілізацій, або культур. Перш за все, виділяються цивілізації Заходу і Сходу, а в східній цивілізації – регіональні (наприклад, індійська) і релігійні (наприклад, індуїзм та іслам) культури. Обґрунтовуючи доцільність використання формаційного підходу, можна відзначити, що фактор економіки грав практично одну з основних ролей як в діяльності ІНК, так і в народному національно-визвольному русі. Однак не слід забувати і про те, що фактор кампаній громадянської непокори (ненасильницького опору) відповідає поглядам тих, хто дотримується цивілізаційного підходу, бо дані мирні методи боротьби є свого роду результатом цивілізаційних особливостей розвитку Індійського субконтиненту, крім того, в історії описуваного періоду не останню роль грав і релігійний фактор.

Історіографію нашого дослідження можна розділити на групи: *Перший етап*: відноситься до 20-х – 40-х рр. ХХ ст. Можна назвати наукові і науково-популярні статті В.В. Балабушевича [50, с. 3 – 56.], І. М. Рейснера [105, с. 119-132; 106, с. 108-120; 107, с. 37-42; 108, с. 59-71], Б. Сейгеля [111, с. 98-121], П. Шубін [123, с. 12-22], Є. Варга [54, с. 53-71], Б. Фрейер [117, с. 59-72]. У них із позицій того часу та відповідно до офіційних партійних настанов давалася оцінка найважливішим подіям політичного життя Британської Індії та діяльності Конгресу. Однак ідейно-політичну боротьбу в ньому автори цих статей спеціально не розглядали.

Тоді ж з'явилися й перші монографічні праці, присвячені різним аспектам політичного та економічного розвитку Індії у міжвоєнні роки. Заслуговують на увагу передусім дослідження О. О. Проніна [98, 103 с.], У. Рославлева [110, 112 с.]. Аналізуючи економічні й політичні проблеми Індії, робітничий і селянський рухи, їхні автори торкалися також визвольної боротьби, діяльності ІНК та інших індійських політичних партій. Що ж стосується суперечностей у лавах конгресистів, то вони лише констатувалися

Другий етап: 50 – 80-ті роки ХХ ст. побачила світ величезна кількість публікацій, присвячених історії індійського визвольного руху, участі різних партій, організацій, угруповань і прошарків у боротьбі за незалежність, суспільно-політичній діяльності видатних лідерів нації, діяльності патріотичних організацій. Це дослідження В. В. Балабушевича [50, с. 3-56], О. М. Дьякова, І. М. Рейснера [67, с. 21-34], М. М. Гольдберга [57, 188 с.], Р.О. Ульяновського [116, 231 с.], В. І. Павлова [96, 319 с.], Т. П. Дев'яткіної [63, с. 155-167], О. В. Райкова [101, 152 с.; 99, 270 с.] А. Куценкова [88, с. 4-12], Л.Р. Гордон-Полонської [58, с. 82-97], І.М. Хашимова [118, 94 с.], Комаров Е. [82, с. 162-173; 84, с. 10-13], О.І. Левковский [89, 423 с.]. У них поставлені ключові проблеми історії індійського національно-визвольного руху й зроблена спроба розв'язати їх на основі істматівської методології. Проте діяльність ІНК у 20–30-ті рр. ХХ ст., внутрішньопартійна боротьба в ньому та політичний курс угруповань не стали предметом спеціального дослідження, хоча окремі автори торкалися становища у Конгресі при висвітленні інших питань.

Із багатьох робіт радянських індологів слід виділити дослідження, в яких аналізувалося життя, діяльність і світогляд видатних діячів індійського визвольного руху Б.Г. Тілака, М.К. Ганді та Дж. Неру. Вафа А. Х., Літман [55, 286 с.], Володін А. Г., Шастітко П. М [56, 350 с.], А. В. Горєв [59, 320 с.], А. В. Горєв, В. М. Зимянін [61 с. 93-108; 60, 232 с.], Е. М. Комаров, А. Д. Літман [83, 232 с.], О. В. Мартишин [93, 299 с.; 92, 310 с.], О. В. Райков [102, с. 145-167], Р.О. Ульяновский [114, с. 16-19; 115, 478 с; 116, 231с.]. Розглядаючи суспільно-політичну діяльність і погляди цих відомих усьому світові індійців, які присвятили своє життя боротьбі за незалежність батьківщини, автори звернули увагу й на боротьбу між поміркованими та екстремістами, противниками змін і свараджистами, правим і лівим крилом.

Необхідно також відзначити фундаментальні колективні праці «Новейшая история Индии» [94, 760 с.] та «История Индии» [75, 815 с; 76,

815 с.], написані провідними радянськими індологами. Вони узагальнили накопичений радянською історіографією значний фактичний матеріал, висвітлили діяльність конгресистської організації та показали її особливу роль у визвольному русі. При цьому стисло викладається боротьба угруповань, які діяли всередині ІНК у міжвоєнні роки.

Підбиваючи підсумки огляду індологічної літератури, яка вийшла в світ за радянських часів, можна констатувати, що в ній не аналізувалася діяльність ІНК та ідейно-політична боротьба серед його членів у 20–30-ті роки ХХ ст. До того ж радянські індологи піддавали не завжди виправданій різкій критиці представників немарксистської історіографії, перебільшували роль індійських комуністів у визвольному русі, ідеалізували робітничий клас Індії, а також деякою мірою й селянство, ІНК називали буржуазною організацією, критикуючи його за поміркованість, відмову від революційних методів боротьби та стійке прагнення досягти компромісу з британськими колонізаторами, недооцінювали або ігнорували діяльність окремих партій та угруповань, особливо тих, які намагалися протидіяти політиці Комінтерну або індійських комуністів.

Третій етап: охоплює час, приблизно, з 1991 р. і до сучасності. активно розпочався процес переосмислення історії Індії та її визвольного руху. Однак, незважаючи на значні досягнення української та пострадянської індологічної науки за останні двадцять вісім років, внутрішньопартійна боротьба в ІНК, розвиток та становлення ІНК, ще не стала предметом спеціального дослідження в узагальнюючій фундаментальній праці, а висвітлювалися лише окремі її аспекти Л. Алаєв, Т. Загороднікова [48, с. 121-128]; Л. Алаєв [46, 542 с.; 47, с. 25-41], М. Альбеділь [49, 416 с.], В. Белокреницький, В. Москаленко, Т. Шаумян [51, 368 с.], О. Борділовська [52, С. 113 -116.], І. О. Брагіна [53, с. 109-113], Н. Гусєва [62, 448 с.], «Древо индуизма» [65], Л. Ерекешева [70; 69, 266 с.], Индийская цивилизация в глобализирующемся мире [72, 45 с.], Матеріали конференції Індія:

достижения и проблемы [73], «Индуизм. Джайнизм. Сикхизм: Словарь» [74], История Индии [75], «Індія: давнина і сучасність:збірник наукових праць. Вип. I. 2-ге вид» [77, 222 с; 78, 248 с.], В. Кашин [80, с. 65-69], Б. Ключев [81, 236 с.], В. Костіков [85, 149 с.], О. Курникін [87], А. Куценков [88, с. 4-12], О. В. Ленко [90], О. В. Мартишин [91, с. 108-124], В. В. Попов [97], О.В. Райков [103, с. 167-170; 104, 294 с.], Тези... [112, 62 с.; 113, 76 с.], О.О. Чувпило О. О. [120, с. 122-124; 121, 197 с., 122, 748 с.], Ф. Юрлов [125, 920 с.].

Багато уваги вивченню історії ІНК та визвольного руху приділила історіографія Індії Majumdar R.C. [153, 61 p.], Sharma J.S. [170, 541 p.]. У численних працях індійських авторів різних напрямів детально висвітлюється історія Індії за часів колоніалізму, боротьба народів Індостану проти іноземного гноблення, повідомляються важливі дані про становище в Конгресі та інших індійських партіях і організаціях, про діяльність провідних національних лідерів і очолюваних ними угруповань, розглядається політика колоніальної влади, її ставлення до сил національного визволення тощо, наприклад: Bakshi S.R. [129; 130, 349 p.; 131, 154 p.; 132, 200 p.], Borman W. [133, 287 p.], Brass P. [134, 368 p.], Brecher M. [135, 263 p.], Chalapathi V. [136, 152 p.], Dalal C.B. [137, 210 p.], Dalton D. [138, 279 p.], Gopal R. [144, 481 p.], Erikson E. [139, 476 p.], Gopal R. [143, 364 p.], Green M. [145, 424 p.], Karunakaran K.P. [149, 219 p.], Majumdar R.C. [152, 902 p.; 155, 59 p.; 154, 310 p.], Majumdar S.K. [156, 310 p.], Nanda B.R. [160, 542 p.; 161, 257 p.], Patel P.U. [162, 168 p.], Rau M.C. [164, 152 p.], Ray N. R. [165, 322 p.], Singh V. [171, 139 p.], Schweinitz K. [168, 250 p.]. Проте досліджень, в котрих спеціально аналізувалася б ідейно-політична боротьба серед конгресистів у міжвоєнний період, немає. Всі автори обмежуються лише її констатацією, повністю зосередившись на масовому антибританському русі.

Найбільший фактичний матеріал містять публікації, присвячені історії конгресистської організації та різним аспектам її багатогранної діяльності.

Переважно це англомовна література: Bakshi S. R. [129; 130, 349 p.; 131, 154 p.; 132, 200 p.], Ghosh P. S. [142, 7-10 pp.], Swinson A. [173, 216 p.], Найзначнішою ж є фундаментальна монографія Б. П. Сітарамайї, в якій розглядається історія Конгресу від його заснування і до 1947 р., коли Індія отримала довгоочікувану свободу Sitaramaaya R. [44; 45.], (1946–1947). Перший том видання (690 с.) охоплює період 1885–1935 pp., а другий (828 с.) – наступні досить насичені 12 років боротьби за незалежність.

Значно меншими за обсягом і наявністю фактичного матеріалу є інші праці індійських вчених і політиків із історії ІНК. Переважна більшість цієї літератури вторинна, оскільки їхні автори не повідомляють майже нічого нового, обмежившись повторенням того, що написав у свій час Б.П. Сітарамайя.

П'ятий етап: західна індологічна література досліджувала переважно загальні проблеми теорії й практики індійського визвольного руху та роль у ньому ІНК, стратегія й тактика Комуністичного Інтернаціоналу в Індії, політика СРСР щодо найбільшої британської колонії, комуністичний рух та його стосунки з силами індійського націоналізму, політична діяльність і Г.К. Гокхале, Б.Г. Тілака, М.К. Ганді, Дж. Неру, С.Ч. Боса, розпад Британської імперії, внутрішня та зовнішня політика конгресистських урядів після проголошення незалежності, політична боротьба в Республіці Індія тощо «A Military History of India and South Asia: From the East India Company to the Nuclear Era» [126, 242 p.], Aloysius G. [127, 265 p.], Alphonso-Karkala J.B. [128, 153 p.], Borman W. [133, 287 p.], Brecher M. [135, 263 p.], Dalton D. [138, 279 p.], Fay P.W. [140, 573 p.], Green M. [145, 424 p.], Moraes F [159, 529 p.], Rudolph L.S., Rudolph S.H [166, 306 p.], Schweinitz K. [168, 250 p.], Swinson A. [173, 216 p.], Thomas G. [176, 271 p.], Tomlinson B.R. [177, 208 p.], Tunzelmann A. [178], Wolpert S.A. [179, 384 p.; 180, 568 p.], Zachariah B. [181, 288 p.]. Торкаючись безпосередньо питань визвольної боротьби індійців проти англійських колонізаторів у 20–30-ті роки XX ст., представники

західної історіографії вказували на гострі розбіжності у лавах конгресистів, але ніхто спеціально їх не розглядав.

Таким чином, стислий аналіз радянської, пострадянської, індійської та західної індологічної літератури показує, що в ній досить поверхово висвітлювалися лише окремі аспекти ідейно-політичної боротьби в ІНК у міжвоєнні роки, але спеціального комплексного дослідження, присвяченого її цілісному та всебічному відображенню, немає.

Джерельна база вивчення. Незважаючи на значні досягнення в розвитку української національної «конгресології» політичний курс Індійського національного конгресу, ще не знайшов значного висвітлення у вітчизняній індології. Для того, щоб проаналізувати еволюцію ідеології та політики ІНК, показати гостру ідейно-політичну боротьбу, яка розгорнулася серед його членів на всіх етапах розвитку, слід насамперед узагальнити й систематизувати найважливіші джерела, в яких відображена багатогранна діяльність конгресистської організації. Це і є метою нашого розділу.

Найважливішим джерелом є різноманітні матеріали Національного конгресу, опубліковані в Індії у колоніальний період і після здобуття нею політичної незалежності «A Centenary History of the Indian National Congress» [1; 2, 738 p.; 3, 764 p.], Chakrabarti D., Bhattacharya C. [7, 232 p.], «Congress Varnika. 100 Years of the Indian National Congress» [8, 428 p.], «Indian National Congress Sessions from its inception» [15], «The Indian National Congress...» [25], «The Indian National Congress...» [24]. Це матеріали сесій ІНК, засідань Робочого комітету та Всеіндійського комітету Конгресу (ВІККу), звернення конгресистських президентів до щорічних партійних сесій (з'їздів), доповіді генеральних секретарів ІНК, з якими вони виступали на сесіях, програми партії, матеріали, що утворилися в процесі діяльності керівних органів Конгресу, документи й матеріали провінційних партійних організацій, агітаційно-пропагандистські та роз'яснювальні документи тощо.. У них знайшла своє конкретне відображення багатогранна діяльність ІНК на всіх

етапах його розвитку, зокрема, керівництво національно-визвольним рухом, процес розробки його програми й політики, розвиток організаційних форм і принципів роботи партії, процес розробки, обговорення та прийняття рішень і постанов, деякі інші важливі аспекти внутрішньопартійного життя. Аналіз матеріалів ІНК дає можливість всебічно охарактеризувати не тільки діяльність і політичний курс партії на будь-якому відрізку часу, а й становище в ній, основні напрями внутрішньопартійної боротьби, ідейні засади, програму, тактику й діяльність практично всіх угруповань конгресистів.

Особливу цінність становлять збірники документів із історії індійського національно-визвольного руху «Historic Documents on Muslim Freedom Movement» [12, 575 p.], «Selected Documents of the British Period of Indian History» [20, 251 p.], «Speeches and Documents...» [22, 211 p.], «Struggle for Independence...» [23, 600 p.], «The Indian Nationalist Movement...» [26 136 p.]. Вони містять найрізноманітніші документи стосовно боротьби народів Індії проти британських колонізаторів, починаючи ще з другої половини XVIII ст.: законодавчі акти британського парламенту щодо Індії, матеріали діяльності колоніального уряду та різних його служб, промови віце-королів, генерал-губернаторів провінцій та інших високопоставлених чиновників, документи різних організацій, політичних партій, конференцій, промови лідерів Конгресу та інших індійських партій, уривки з преси. Першорядне значення мають вміщені в збірниках численні матеріали Національного конгресу

Одним із найважливіших джерел з історії боротьби ІНК за незалежність є мемуари учасників національно-визвольного руху та англійських колоніальних чиновників. Це їхні щоденники, спогади про події чи окремих діячів, записки, автобіографії. А.К. Азад [28, 346 с.], М.К. Ганді [31], Дж. Неру [34, 654 с.], Прасад Р. [40, 602 p.], М. Джаякара [38, 742 p.], М. Али [35, 363 с.], С.Ч. Бос [36, 239 p.; 37, 476 p.], Рой М. [41, 216; 42, 627 p.].

Спогади М.К. Ганді, Дж. Неру, С.Ч. Боса, А.К. Азада, Р. Прасада, М.Р. Джаякара, а також М.Н. Роя, який у 30-ті роки входив до складу керівництва конгресистської організації, містять широкую інформацію про антиколоніальні виступи під керівництвом ІНК, про виникнення у Конгресі різних угруповань і найважливіші напрями їхньої діяльності, висвітлюють настрої в партії на тому чи іншому етапі її розвитку, розкривають психологічні мотиви вчинків лідерів визвольного руху.

Таким чином, представлені джерела дають можливість охарактеризувати антиколоніальний рух у міжвоєнні роки, визначити місце й роль у ньому Національного конгресу, проаналізувати його ідейні засади, програму, тактику й діяльність, висвітлити перебіг ідейно-політичної боротьби у лавах конгресистів, розкрити процес формування усіх угруповань, дослідити їхні програми, тактичні принципи й основні напрями діяльності, проаналізувати світогляд і діяльність визначних конгресистських лідерів, показати еволюцію їхніх поглядів, форми й методи впливу на народні маси.

Структурно робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновку, списку використаних джерел та літератури, що складається з 181-ї позиції (45 джерел та 136 найменувань основної літератури).

Перший розділ нашого дослідження присвячено вивченню історіографічної та джерельної бази. У другому розділі, ми досліджуємо формування Індійського національного руху, витоки національного руху помірковану та революційну форми. У третьому розділі, буде розкриватися роль М. Ганді в ІНК, «гандизм», як головна доктрина Конгресу, криза в ІНК та партія свараджистів, перша і друга кампанія громадянської непокорі. У четвертому розділі розглянуто внутрішньопартійну боротьбу, формування конгресистсько-соціалістичної партії, суперечності стосовно конституційних питань та загострення ідейно-політичної боротьби серед конгресистів напередодні Другої світової війни. У завершенні дипломного дослідження зроблені

висновки, із врахуванням історичних уроків і прорахунків. В умовах сучасного життя вкрай необхідно осмислювати всі недоліки того часу та розставити правильно акценти, як в політичному, так і в суспільно-культурному житті.

Обсяг основного тексту становить 91 сторінку та 15 літератури.

ВИСНОВКИ

Становлення індійської нації стало тим підґрунтям, на якому виник надзвичайно сильний визвольний рух. І у 1885 р. національно свідомі діячі об'єдналися в Індійський національний конгрес, його перший з'їзд став символом єдності Індії. Поділ Конгресу на праве і ліве крило досить відносний, особливо коли йдеться про аналогічні терміни стосовно європейських реалій. Праві й ліві в ІНК дуже мало спільного мають з правими й лівими в будь-якій політичній партії Заходу. Тому спроби оцінювати їх з позицій європейської системи цінностей, як це роблять деякі дослідники, майже не звертаючи увагу на специфіку політичного життя Індії в кінці XIX-початку XX ст. і своєрідний менталітет конгресистів, призводить до прикрих помилок як в оцінках внутрішньопартійної боротьби в ІНК, так і при висвітленні діяльності М.К. Ганді та Дж. Неру, інколи не приховуючи своїх симпатій або антипатій до тих чи інших угруповань конгресистів, що неминуче призводить до суб'єктивізму в оцінці їхніх програм і діяльності.

Історія Індійського національного конгресу, як і на початку, так в 20-30-ті рр., його діяльності, є історією постійних конфліктів і компромісів з англійськими колонізаторами, що безпосередньо впливало на співвідношення сил усередині ІНК та на ідейно-політичну боротьбу в ньому. Спостерігалася тенденція, на яку раніше майже не звертали уваги: як тільки посилювався наступ англійців на сили національного визволення, конгресисти згуртовували свої лави, протиріччя між ними поступово згасали, й відбувалася консолідація ІНК як політичної організації. Навпаки, в період затишшя колишні чвари розгоралися з новою силою, виникали різні угруповання та посилювалися дезінтеграційні процеси.

У діяльності Конгресу брали активну участь індуси, мусульмани, сикхи та представники інших релігійних общин Індії, хоча в кількісному відношенні переважали індуси. У керівні конгресистські органи разом із індусами в різні

роки входили представники усіх общин. Що ж до тверджень, що ІНК проводив проіндуську політику, то тут має бути особливий підхід стосовно кожного конкретного випадку. Зазначимо, що в цілому керівництво ІНК ніколи офіційно не виявляло своїх проіндуських симпатій. Але були окремі випадки, коли своїми діями, як під час введення провінційної автономії, ІНК настроював проти себе мусульман, унаслідок чого більшість їх урешті-решт пішла за Мусульманською лігою. Додамо, що крім періоду спільної боротьби з халіфатистами, конгресисти дуже рідко в своїй діяльності враховували вимоги й побажання мусульманської общини та організацій, що її представляли.

Конгрес також не був буржуазною організацією, як це твердила радянська та імарксистська історіографія майже сім десятиліть. Він являв собою не звичайну партію, а швидше широкий блок або навіть національний фронт різних соціально-політичних сил, що тимчасово згуртувалися навколо величної ідеї національного визволення в гандистській інтерпретації. До цього загальнонаціонального об'єднання входили представники усіх класів, національностей, релігій і каст, що населяли Індію. Тому постає питання про вивчення масової бази ІНК на новій основі, повністю відмовившись від ідеологічних і політичних штампів і стереотипів минулого. Політику ІНК визначав М. К. Ганді, його «епоха правління» в Конгресі розпочалася після І світової війни, М. К. Ганді мріяв побудувати в Індії суспільство загального благополуччя, засноване на принципах високої моралі. Він засуджував західноєвропейську буржуазну цивілізацію, засновану на приватній власності, та її велику машинну індустрію, закликав повернутися до традиційної індійської прядки, відродити древні національні традиції та промисли, передусім кустарну промисловість, врятувавши тим самим мільйони кустарів і ремісників, які розорявалися від конкуренції дешевих товарів фабричного виробництва, переважно англійських, і поліпшити становище трудящих, що страждали від експлуатації підприємців.

М. К. Ганді розробив патерналістську теорію опіки, згідно з якою підприємці мали піклуватися про робітників, опікати їх, а всі конфлікти між капіталістами й трудящими він пропонував розв'язувати шляхом арбітражу. Звичайно, такі погляди й відповідна політика Конгресу були до вподоби далеко не всім представникам національного капіталу, який в різні часи по-різному ставився до гандистських кампаній непокори. До того ж, аналізуючи взаємини ІНК і буржуазії, більшість дослідників не показують ставлення до конгресистів та очолюваного ними визвольного руху різних прошарків індійської буржуазії, даючи узагальнені характеристики, що призводять до помилкових висновків. Адже були прошарки буржуазії, що потерпали від колоніального гніту, бажаючи звільнитися від нього, й були прошарки, які мали тісні зв'язки з англійським капіталом, і ніяк не хотіли з ним поривати. ІНК так і не зміг чітко визначити своє ставлення до робітничого й селянського руху та виробити якусь чітко сформульовану програму щодо нього.

Гандизм, як головна доктрина ІНК та індійського визвольного руху став ідеологією народних мас, переважно селян, відображаючи їхні антиколоніальні настрої та мрії про краще майбутнє, а М. К. Ганді виступав як загальнонаціональний лідер руху, спрямованого на завоювання незалежності Індії. Про це яскраво свідчать його політичний ідеал – звільнення від іноземного гніту, соціальний ідеал – сарводая, тобто суспільство загального благополуччя, а також метод його досягнення – ненасильницька боротьба (сатьяграха). Гандистські ідеї мали великий вплив серед простих людей, що забезпечувало Конгресу їхню постійну підтримку. Тому всі угруповання в Конгресі у своїх теоретичних настановах не виходили за межі гандизму. Фактично різниця між ними полягала лише в різному його трактуванні: помірковані й праві діячі всіляко намагалися обмежити прогресивні та демократичні тенденції комплексного гандистського вчення, а ліві конгресисти, очолювані Дж. Неру та С.Ч. Босом, навпаки, акцентували увагу саме на них, критикуючи в ньому все те консервативне, що їм було не до вподоби. Не

випадково, що вони користувалися значним впливом в партії та в народі ще наприкінці 20-х років, а після досягнення незалежності Дж. Неру 17 років очолював уряд Індії. При цьому ще раз варто наголосити, що лівих конгресистів не можна ототожнювати з лівими в європейському політичному житті, а особливо з тими лівими та крайньолівими, діяльність яких часто асоціюється з екстремізмом, насильством, тоталітаризмом тощо, а в очах громадськості вони (і вже навіть сам термін) набули негативного емоційного відтінку.

Очоливши першу та другу масові ненасильницькі кампанії громадянської непокори, Конгрес не зміг домогтися задоволення найважливіших своїх вимог, уклавши з колонізаторами компромісний Делійський пакт, умови якого постійно ними порушувалися, що призвело до низки конфронтацій між ІНК і колоніальною владою. Зазнавши в них поразки, керівництво Конгресу зайнялося пошуком безпечніших форм і методів діяльності. В результаті конгресисти зайнялися парламентською діяльністю в колоніальних легіслатурах. Після введення в дію англійцями «провінційної автономії» конгресисти, які перемогли на виборах до місцевих законодавчих органів, напередодні Другої світової війни утворили в більшості провінцій свої уряди. Оцінка їхньої діяльності не може бути однозначною. З одного боку, вони зробили чимало корисного для Індії та її людей, а з іншого, – заплямували себе співробітництвом із місцевою колоніальною владою. Загалом же провінційні уряди не виправдали тих величезних надій, які на них покладали індійці, хоча вони й стали важливим кроком на складному шляху Індії до самоврядування та незалежності. Напередодні Другої світової війни ІНК та очолюваний ним визвольний рух не визначили свого ставлення до майбутньої війни й не мали програми дій у разі війни, що неминуче вело до нового витку ідейно-політичної боротьби серед конгресистів.

У цілому ж період, що став предметом нашого дослідження, процес формування, розвиток та принципи побудови ІНК у 1885–1939 рр. став

важливим етапом на шляху боротьби за незалежність Індії. Конгрес перетворився на масову організацію, виробив у ході тривалої боротьби між поміркованим і ліворадикальним крилом тактику й програму, яка передбачала досягнення політичної незалежності, зробив кілька важливих кроків до встановлення співробітництва з антиколоніальними силами на міжнародній арені, взяв активну участь у створенні робітничих, селянських і молодіжних організацій, розробив низку заходів для усунення міжобщинної та кастової ворожнечі, ліквідації інституту недоторканості, прийняв схему адміністративного поділу Індії, яка передбачала ліквідацію князівств і створення провінцій, розробив проект конституції незалежної Індії, утворив у семи провінціях із одинадцяти конгресистські уряди, які стали важливим кроком на шляху до встановлення самоврядування.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

Опубліковані джерела

1. A Centenary History of the Indian National Congress: Vol. 1-3. Delhi, 1985.
URL:
https://archive.org/stream/centenaryhistory02pand/centenaryhistory02pand_djvu.txt(дата звернення: 08.10.2019).
2. A Centenary History of the Indian National Congress: Vol. I: 1885-1919. 738 p.
3. A Centenary History of the Indian National Congress: Vol. II: 1919-1935. 764 p.
4. A document summarising the resolutions of the Indian National Congress: Vol. One 1885-1918. 465 p.
5. All-India Trade Union Congress: Documents. New Delhi, 1973. 240 p.
6. Brief history of Congress 1885-2019. URL: <https://www.inc.in/en/inc-timeline/1885-1895>(дата звернення: 08.10.2019).
7. Chakrabarti D., Bhattacharya C. Congress in Evolution. A Collection of Congress Resolutions from 1885-1934 and Other Important Documents. Calcutta, 1935. 232 p.
8. Congress Varnika. 100 Years of the Indian National Congress. Centenary Commemorative Volume. Delhi, 1985. 428 p.
9. Documents Concerning the Origin and Purpose of the Indian Statutory Commission. New York, 1930. 72 p.
10. East India (Emergency Measures). Measures Taken to Counteract the Civil Disobedience Movement and Deal with the Terrorist Movement in Bengal. London, 1932. 95 p.

11. Great Britain. Laws, Statutes etc. Government of India Act. London, 1935.
URL: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1935/2/pdfs/ukpga_19350002_en.pdf (дата звернення: 21.10.2019).
12. Historic Documents on Muslim Freedom Movement. Lahore, 1970. 575 p.
URL: <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/empire/g2/cs4/g2cs4s7.htm> (дата звернення: 08.10.2019).
13. IGNOU's Indian Society - India: Democracy and Development. Legacy of National Movement with Reference to Development, Rights and Participation. URL: <http://docslide.us/documents/ignou-indian-society-india-democracy-and-development-567ff6ed98c40.html> (дата звернення: 13.10.2019).
14. India, Legislative Assembly. The Legislative Assembly Debates (Official Report). Delhi, 1921-1946. 286 p.
15. Indian National Congress Sessions from its inception A document summarising the resolutions of the Indian National Congress in 1885. URL: <http://www.microstat.in/indian-national-congress-sessions-from-its-inception/> (дата звернення: 08.10.2019).
16. Indian Round Table Conference 1-st Session. 1930-1931. Proceedings. London, 1931. 73 p.
17. Indian Round Table Conference 2-nd Session. 1931. Proceedings. London, 1932. 89 p.
18. India's Struggle for Freedom. Selected Documents and Sources: Vol.1 Delhi, 1962, 310 p.
19. Montagu E. S. and Chelmsford F. J. Report on Indian Constitutional Reforms. Calcutta, 1918. URL: [https://en.wikisource.org/w/index.php?title=File%3AReport_on_Indian_Constitutional_Reforms_\(Montagu-Chelmsford_Report\).pdf&page=6](https://en.wikisource.org/w/index.php?title=File%3AReport_on_Indian_Constitutional_Reforms_(Montagu-Chelmsford_Report).pdf&page=6) (дата звернення: 13.10.2019).

- 20.Sareen T.R. Select Documents on Indian National Army.: Vol. 22. Delhi, 1988. 390 p.
- 21.Selected Documents of the British Period of Indian History. Edited by D.C. Ganguly-Calcutta, 1958. 251 p.
- 22.Speeches and Documents on the Indian Constitution 1921-1947.Vol.1, Bombay, 1957. 311p.
- 23.Struggle for Independence. 1857-1947. Karachi, 1993. 600p.
- 24.The Indian National Congress 1920-1923. Being a Collection of the Resolutions of the Congress and of the All India Congress Committee and of the Working Committee of the Congress, from September 1920 to December 1923. Allahabad, 1924. 351 p.(Университетская библиотека Монаш)
- 25.The Indian National Congress, Containing an Account of Its Origin and Growth, Full Text of All the Presidential Addresses, Reprint of All the Congress Resolutions, extracts from All the Welcome Addresses, Notable Utterances on the Movement, Portraits of All the Congress Presidents. 2nd ed.Madras., 1917, 1293, 184, A-P, XXI, XXVII p.
- 26.The Indian Nationalist Movement, 1885-1947. Select Documents. London, 1979. 136 p.
- 27.The Political Situation in India. Thesis of the Workers and Peasants Party of India // The Labour Monthly. 1929. Vol. XI, № 3. 151-162 pp.
- 27a Workers and Peasants Party. Manifesto to the Indian National Congress. Calcutta, 1927, December 22. Calcutta, 1927. 8 p.

Мемуари та спогади

- 28.Азад А. К. Индия добивается свободы. Москва,1961. 346 с.
- 29.Гхош А.К. Статьи и речи. Москва, 1962 362 с. URL: <http://fs.nashaucheba.ru/docs/2151/index-3723759.html> (дата звернення: 13.10.2019).

- 30.Данге Ш.А. У истоков профсоюзного движения Индии // Рабочий класс и современный мир.-1974.-№ 6. С.115 -121.
- 31.Ганди М. К. Моя жизнь. URL: <https://reader.bookmate.com/tgTeb5Zn> (дата звернення: 22.11.2019).
- 32.Неру Дж. Открытие Индии. М.осква, 1955. 681 с.
- 33.Неру Дж. Взгляд на всемирную историю; Письма к дочери из тюрьмы, содержащие свободное изложение истории для юношества: В 3-х т. Москва, 1981. 375 с.
- 34.Неру Дж. Автобиография. М.: Издательство иностранной литературы, 1955. – 654 с.
- 35.Ali M. My Life. Lahore, 1946. 363 p.
- 36.Bose S. C. Selected Speeches. Delhi, 1962. 239 p.
- 37.Bose S. C. The Indian Struggle 1920-1942. Calcutta, 1964. 476 p.
- 38.Jayakar M. R. The Story of My Life: In 2 Vs. Bombay, 1958-1959. 742 p.
- 39.Nehru J. Nehru on Gandhi. New York, 1948.160 p
- 40.Prasad R. Autobiography. New Delhi, 2010. 602 p.
- 41.Roy M. N. Political Power and Parties. Calcutta, 1960. 216 p.
- 42.Roy M. N. Memoirs. Bombay, 1964. 627 p.
- 43.Sitaramaya R. B. The History of the Indian national Congress. Vis. 1. - Bombay: Badma Publications, 1946-1947.1938. 690 p.
- 44.Sitaramayya P. The History of the Indian National. Vol. 2. Bombay, 1947. 828 p.
- 45.Tilak B.G. Writings and Speeches. Madras, 1919. URL: <https://www.vifindia.org/sites/default/files/139221794-Tilak-Speeches-Writings-With-Foreword-3rd-Ed-1922.pdf> (дата звернення: 08.10.2019).

ЛІТЕРАТУРА

- 46.Алаев Л.Б., Вигасин А.А., Сафронова А.Л. История Индии / Л.Б. Алаев, А. А. Вигасин, А. Л. Сафронова. Москва, 2010. 542 с.
- 47.Алаев Л. Б. Советская школа индологии. Исторические исследования (1917-1991) // Россия-Индия: перспективы регионального сотрудничества. Москва, 2000. с .25-41.
- 48.Алаев Л. Б., Загородникова Т. Н. Кастовый состав населения Индии // Восток. 1993. № 1. с.121-128.
- 49.Альбедиль М. Ф. Индия: беспредельная мудрость. Москва, 2005.416с.
- 50.Балабушевич В. В. Рабочий класс и национально-освободительное движение Индии в 1923-1927 гг. // Ученые записки Института востоковедения. 1954. Т. 10. с. 3-56.
- 51.Белокреницкий В. Я., Москаленко В. Н., Шаумян Т. Л. Южная Азия в мировой политике. Москва, 2003. 368 с.
- 52.Борділовська О.А. Республіка Індія: у пошуках власного шляху (до 55-ї річниці здобуття незалежності) // Вісник КНУ. Міжнародні відносини. 2003. №25-28. с.113-116.
- 53.Брагина Е. Индия: продолжение экономических реформ // Мировая экономика и международные отношения. 1999. № 8. с.109-113.
- 54.Варга Е. Политика британских империалистов в Индии // Большевик, 1928. № 3- 4. с.53-71.
- 55.Вафа А. Х., Литман А.Д. Философские взгляды Джавахарлала Неру. Москва, 1987. 286 с.
- 56.Володин А. Г., Шаститко П. М. «Пусть не обманет надежда!...». Жизнь и борьба Джавахарлала Неру. Москва, 1990. 350 с.
- 57.Гольдберг Н. М. Очерки по истории Индии. Национально-освободительное движение в новое время. Москва, 1965. 188 с.
- 58.Гордон-Полонская Л. Р. Деятельность мелкобуржуазных террористических организаций во время подъема

- антиимпериалистического движения народов Индии в 1928-1933 гг. // Краткие сообщения Института востоковедения. 1957а. № 23. С.82-97
59. Горев А. В. Махатма Ганди. Москва, 1984. 320 с.
60. Горев А. В., Зимянин В. М. Неру. Москва, 1988. 232 с.
61. Горев А.В., Зимянин В.М. Джавахарлал Неру: страницы жизни и политической деятельности // Новая и новейшая история. 1980. № 4. С.93-108.
62. Гусева Н. Р. Индия в зеркале веков. Москва, 2002. 448 с.
63. Девяткина Т. Ф. Организационные принципы построения партии Индийский национальный конгресс // Экономика и история Индии и Пакистана. Москва, 1966. С.155-167.
64. Диких А.А. Генезис и эволюция партии Индийский национальный конгресс // Политика и общество, № 9. 2017. с. 23-41. URL: https://e-notabene.ru/nb/article_22322.html (дата звернения: 08.10.2019).
65. Древо индуизма. Москва, 1999. URL: <https://www.rulit.me/books/drevo-induizma-download-free-439380.html> (дата звернения: 08.10.2019).
66. Дьяков А. М. Национально-освободительная борьба народов Индии и рабочее движение на первом этапе общего кризиса капитализма. Москва, 1957. с. 77-92.
67. Дьяков А.М., Рейснер И. М. Роль Ганди в национально-освободительной борьбе народов Индии // Советское востоковедение. 1956. № 5. с. 21-34.
68. Егорова М. Н. Рабочий класс Индии: Социально-экономические аспекты формирования и особенности массового сознания. Москва, 1988. 193 с.
69. Ерекешева Л. Г. Религия и политика в Южной Азии. Индийский Национальный Конгресс и индуско-мусульманская проблема в Британской Индии. Алматы, 2005. 266 с.

70. Ерекешева Л.Г. Межконфессиональные отношения в политике Индийского Национального Конгресса в первой половине XX века : Проблема индусско-мусульманского противостояния: автореф. дис...кандидата исторических наук: 07.00.03; МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва, 1997. 26 с. URL: <https://istina.msu.ru/dissertations/844228/> (дата звернення: 08.10.2019).
71. Иващенко А.С. Истоки, содержание и сущность гандизма // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 1: Регионоведение: философия, история, социология, юриспруденция, политология, культурология. 2009. № 3. с. 24-30.
72. Индийская цивилизация в глобализирующемся мире. По материалам международной конференции. Москва, 2005. 45с.
73. Индия: достижения и проблемы. Материалы научной конференции. Москва, 2002. URL: <https://www.e-reading.club/bookreader.php/1028004/> - (дата звернення: 11.11.2019).
74. Индуизм. Джайнизм. Сикхизм: Словарь. Москва, 1996. URL: <https://www.e-reading.club/bookreader.php/1028004/> - [Induizm. Dzhaynizm. Sikhizm slovar.html](https://www.e-reading.club/bookreader.php/1028004/-Induizm.Dzhaynizm.Sikhizm_slovar.html) (дата звернення: 22.11.2019).
75. История Индии (краткий очерк) / под ред. К.А. Антонов, Г.М. Бонгард-Левин, Г.Г. Которвский. Москва, 1979. 815 с.
76. История Индии. Москва, 2010. 920 с. URL: <https://book.ivran.ru/f/istoriya-indii-20-.pdf> (дата звернення: 22.11.2019).
77. Індія: давнина і сучасність: збірник наукових праць. Вип. І. 2-ге вид., доповн. та уточ. / відп. наук. ред. О.І. Лукаш; НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», Всеукраїнська асоціація індологів. Київ, 2016. 222с.
78. Індія: давнина і сучасність: збірник наукових праць. Вип. І. 2-ге вид., доповн. та уточ. / відп. наук. ред. О.І. Лукаш; НАН України, ДУ

- «Інститут всесвітньої історії НАН України», Всеукраїнська асоціація індологів. Київ, 2017. 248с.
79. Кабирадж Н. Национально-освободительное движение в Бенгалии. Москва, 1956. 124 с.
80. Кашин В. Эксперименты Махатмы Ганди как брахмачари // Азия и Африка сегодня. 1998. № 9. с. 65-69.
81. Ключев Б. И. Религия и конфликт в Индии. Москва, 2002. 236 с.
82. Комаров Э. Н. Воздействие Советского Союза на освободительное движение в Индии (первая половина XX в.) // Индия. Современность и история. Москва, 1974. с. 162-173.
83. Комаров Э. Н., Литман А. Д. Мировоззрение Мохандаса Карамчанда Ганди. Москва, 1969. 235 с.
84. Комаров Э. Столетие Индийского национального конгресса // Азия и Африка сегодня. 1985. № 12. с. 10-13.
85. Костиков В. М. Очерки истории внешней политики Индии XIX-XX веков. Рязань, 2000. 149 с.
86. Котовский Г.Г. Аграрная программа Индийского национального конгресса в 1885-1917 гг. // Очерки по новой истории стран Среднего Востока. Москва, 1951 с. 20-39.
87. Курныкин О.Ю. С.Ч. Бос и индийское национально-освободительное движение (20-30-е гг. XX в.): автореферат дис. ... кандидата исторических наук: 07.00.03; Томский гос. ун-т. Томск, 1998. 24 с. URL: <https://www.dissercat.com/content/s-ch-bos-i-indiiskoe-natsionalno-osvoboditelnoe-dvizhenie-20-30-e-gg-xx-v> (дата звернення: 22.11.2019).
88. Куценков А. На рубеже веков: Республике Индии-50 лет // Азия и Африка сегодня. 1999. № 12. с. 4-12.
89. Левковский А. И. Некоторые особенности развития капитализма в Индии до 1947 г. Москва, 1956. 423 с.

- 90.Ленько О.В. Суспільно-політичні погляди Джавахарлала Неру та становлення індійської державності (1947–1964 pp.): автореф. ... канд. іст. наук: 07.00.02; Харк. Нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна., Харків, 2001. 19 с.
URL: <http://www.disslib.org/suspilno-politychni-pohljady-dzhavakharlala-neru-ta-stanovlennja-indiyskoyi.html> (дата звернення: 27.10.2019).
- 91.Мартышин О. В. Политик и святой: к 50-летию гибели М. Ганди // Восток. 1998. №5. с. 108-124.
- 92.Мартышин О. В. Политические взгляды Джавахарлала Неру. Москва, 1981. 310 с.
- 93.Мартышин О.В. Политические взгляды Мохандаса Карамчанда Ганди..Москва, 1970. 299 с.
- 94.Новейшая история Индии / под ред. В. Балабушевич, А. Дьяков. – Москва, 1959. 760 с.
- 95.Осипов А.М. Альварское восстание 1932 – 1933 года и британский империализм // Аграрные проблемы. 1934. № 3-4. с. 134-152.
- 96.Павлов В.И.Формирование индийской буржуазии. Москва, 1958.319с.
- 97.Попов В.В. Правовое регулирование становления индийской национальной государственности в 20 – 30-е годы XX в. Москва, 2006. – URL: <https://www.dissercat.com/content/pravovoe-regulirovanie-stanovleniya-indiiskoi-natsionalnoi-gosudarstvennosti-v-20-30-e-gody-> (дата звернення: 22.11.2019).
- 98.Пронин А.А. Классовая борьба и конституционные реформы британского империализма в Индии. Москва, 1934. 103 с.
- 99.Райков А. В. Национально-революционные организации Индии в борьбе за свободу, 1905-1930 гг. Москва, 1979. 270 с.
100. Райков А. В. Амритсарская трагедия 1919 г. и освободительное движение в Индии. Москва, 1985. 134 с.
101. Райков А. В. Пробуждение Индии. Москва, 1968. 152 с.

102. Райков А. В. Тилак и Ганди // Ученые записки Липецкого пединститута. 1967. с. 145-167.
103. Райков А.В. Субхас Чандра Бос // Вопросы истории. 1994. № 5. с. 167-170.
104. Райков А.В. Опаснейший час Индии. Липецк, 1999. 294 с.
105. Рейснер И. М. Экономические предпосылки политической борьбы в современной Индии // Новый Восток. 1922. Т. 1. с. 1190132.
106. Рейснер И. М. Политика Индии в 1928 г. // Мировое хозяйство и мировая политика. 1929 № 10. с. 108-120.
107. Рейснер И. М. Ганди, пророк индийской буржуазии // Коммунистический Интернационал. 1930 № 15. с. 37-42.
108. Рейснер И. М. Национальный конгресс и индийская революция // Международная жизнь. 1930. № 3. с. 59-71.
109. Рыбаков Р. В. Ненасильственная борьба за мир без насилия. Ахимса в индийской традиции и в учениях М.К. Ганди // Пацифизм в истории. Идеи и движения мира. Москва, 1998. 290 с.
110. Рославлев У. Гандизм. Москва-Ленинград, 1931. 112 с.
111. Сейгель Б. Англия и Индия // Новый Восток. 1923. № 4. с. 98-121.
112. Тези I Всеукраїнської науково-практичної конференції індологів, присвяченої 50-річчю Республіки Індія. Київ, 2000. 62 с.
113. Тези II-ї Всеукраїнської конференції індологів. Київ, 2007. 76 с.
114. Ульяновский Р.А. Джавахарлал Неру и дело его жизни // Новое время. 1964. № 23. с. 16-19.
115. Ульяновский Р.А. Политические портреты борцов за национальную независимость. Москва, 1983. 478с.
116. Ульяновский Р.А. Три лидера великого индийского народа: Мохандас Карамчанд Ганди; Джавахарлал Неру; Индира Ганди. Москва, 1986. 231 с.

117. Фрейер Б. Подъем антиимпериалистической борьбы в Индии // Большевик. 1932. № 10. с. 59-72.
118. Хашимов И. М. Борьба Национального конгресса за самоуправление Индии (1914-1919). Ташкент, 1977. 94 с.
119. Хашимов И. М., Кутина М. М. Деятельность Индийского национального конгресса и региональных общественных организаций Индии (конец XIX-начало XX в.) Ташкент, 1988. 94 с.
120. Чувпило А. А. Политический курс Индийского национального конгресса и внутрипартийная борьба в 30-е годы XX века. Харьков, 1996. с. 122-124.
121. Чувпило О. О. Нариси з історії ідейно-політичної боротьби в Індійському національному конгресі (20-ті роки XX ст.). Харків, 1999. 197 с.
122. Чувпило О. О. Вибрані індологічні твори. Харків, 2013. 748 с.
123. Шубин П.А. Проблемы революционного движения в Индии // Коммунистический Интернационал. 1929. № 14. с. 12-22.
124. Юдовская А.Я. Махатма Ганди: поиск истины // XX век. Люди и судьбы. Санкт-Петербург, 2001. с. 351-370
125. Юрлов Ф. Н., Юрлова Е.С. История Индии. XX век, Москва, 2010. 920с. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=315021&p=1> (дата звернення: 22. 11. 2019).
126. A Military History of India and South Asia: From the East India Company to the Nuclear Era. Oxford, 2006. 242 p.
127. Aloysius G. Nationalism Without a Nation in India. Oxford, 1999. 265 p.
128. Alphonso-Karkala J. B. Jawaharlal Nehru. Boston, 1975. 153 p.
129. Bakshi S.R. Gandhi and His Techniques of Satyagraha. Delhi. URL: <http://www.satyagrahafoundation.org/wp-content/uploads/2014/09/tellis.pdf> (дата звернення: 14. 10. 2019).
130. Bakshi S.R. Gandhi and the Congress. New Delhi, 1996. 349 p.

131. Bakshi S.R. Nehru and Congress: The Emergence of New Ideology. New Delhi, 1985. 154 p.
132. Bakshi S.R. Swaraj Party and the Indian National Congress. New Delhi, 1985 200 p.
133. Borman W. Gandhi and Non-Violence. New York, 1986. 287 p.
134. Brass P. The Politics of India Since Independence. New York, 1990. 368 p.
135. Brecher M. Nehru: A Political Biography Calcutta, 1960. 263 p. URL: <https://enrolment.oxfordlearn.com/?selLanguage> (дата звернення: 14. 10. 2019).
136. Chalapathi V. Gandhi and Nehru. Bombay, 1967. 152p.
137. Dalal C.B. Gandhi: 1915-1948. A Detailed Chronology. New Delhi, 1971. 210 p.
138. Dalton D. Mahatma Gandhi: Nonviolent Power in Action. New York, 1993. 279 p.
139. Erikson E. Gandhi's Truth. New York, 1969. 476 p.
140. Fay P.W. The Forgotten Army: India's Armed Struggle for Independence, 1942-1945. Ann Arbor, 1995. 573 p.
141. Gandhi and the Indian National Congress. URL: <http://www.mapsofindia.com/personalities/gandhi/role-in-indian-national-congress.html> (дата звернення: 14. 10. 2019).
142. Ghosh P. S. The Development of the Indian National Congress, 1892-1909. 7 -10 pp.
143. Gopal R. British Rule in India. New York, 1963. 364 p.
144. Gopal R. Lokamanya Tilak. Bombay, 1956. 481 p.
145. Green M. Gandhi: Voice of a New Age Revolution. New York, 1993. 424 p.
146. Gordon L. A. Bengal: The Nationalist Movement 1876-1940. New York, 1974. 407 p.

147. Gordon L. Brothers against the Raj: A Biography of Sarat and Subhas Chandra Bose. New York, 1990, 807 p.
148. Jaffrelot C. Dr. Ambedkar and Untouchability: Fighting the Indian Caste System. New York, 2004, 224 p.
- 148a Jiskani S. Formation of all India Muslim League. Shaheed Zulfiqar Ali Bhutto Institute of Science and Technology, 2013. URL: <http://www.slideshare.net/ambermemon0011/report-of-aim> (дата звернення: 15. 11. 2019).
149. Karunakaran K.P. The Phenomenon of Nehru. New Delhi, 1979. 219p.
150. Lakhanpal P. L. History of the Congress Socialist Party. Lahore, 1946, 158 p.
151. Lorents V. H. Nationalismus und Sozialismus als problem der Dekolonisation. Die Congress Socialist Party. Bonn, 1976, 349 p.
152. Majumdar R.C. History of the Freedom Movement in India: In 3 Vs. – Calcutta, 1963. 902 p.
153. Majumdar R.C. Historiography in Modern India. London, New York, 1970. 61 p.
154. Majumdar R.C. Struggle for Freedom. Bombay, 1969. 310+VI p.
155. Majumdar R.C. Three Phases of India's Struggle for Freedom. Bombay, 1961. 59 p.
156. Majumdar S.K. Jinnah and Gandhi. Calcutta, 1966. 310+VI p.
157. Mishra A. History of the Indian National Congress // ImportantIndia URL: <http://www.importantindia.com/11336/history-of-indian-national-congress/> (дата звернення: 12.11. 2019)
158. Moore K. J. The Crisis of Indian Unity 1917-1940. Delhi, 1974, 344 p.
159. Moraes F. Jawaharlal Nehru: A Biography. New York, 1958. 529 p.
160. Nanda B.R. Mahatma Gandhi. A Biography. London, 1959. 542 p.
161. Nanda B.R. The Nehrus. Motilal and Jawaharlal. London, 1962. 257p.

- 161a Notes on the First Phase of the Congress Movement (1885 to 1905 A.D.).
URL: <http://www.preservearticles.com/2011091613474/notes-on-the-first-phase-of-the-congress-movement-1885-to-1905-ad.html> (дата звернення: 22.11.2019).
162. Patel P.U. Sardar Patel, India's Man of Destiny. Bombay, 1964. 168 p.
163. Rana V. Essay on the Formation of the Indian National Congress // History discussion. URL: <http://www.historydiscussion.net/essay/essay-on-indian-national-congress/2105> (дата звернення :12. 10. 2019)
164. Rau M.C. Gandhi and Nehru. Delhi, 1978. 152 p.
165. Ray N.R. Concise History of the Indian National Congress, 1885-1947. New Delhi, 1985. 322 p.
166. Rudolph L.S., Rudolph S.H. The Modernity of Tradition: Political Development in India. Chicago, 1967. 306 p.
167. Sastri K. R.R.S. Srinivasa Iyengar. New Delhi, 1972. 192 p.
168. Schweinitz K. The Rise and Fall of British India. London, 1983. 250p.
169. Shantaram M. Indian National Congress: Genesis, Aims and Attitude // History Discussion URL: <http://www.historydiscussion.net/history-of-india/indian-national-congress/indian-national-congress-genesis-aims-and-attitude/5952> (дата звернення: 12.11. 2019).
170. Sharma J.S. Mahatma Gandhi. A Descriptive Bibliography. Delhi, 1955. 541 p.
171. Singh V. Nehru on Socialism. Delhi, 1977. 139 p.
172. Sinha L. P. The Left Wing in India (1919-1947). Muzaffarpur, 1965, 623 p.
173. Swinson A. Six Minutes to Sunset. The Story of General Dyer and the Amritsar Affair. London, 1964. 216 p.
174. Tendulkar D. G. Mahatma. Life of Mohandas Karamchand Gandhi: In 8 Vs. –Bombay, 1951-1954. Vol. 1 (1869 - 1920) 406 p., . Vol. 2 (1920-1929)

- 394p.; Vol. 3 (1930-1934) 327p.; Vol. 4 (1934-1938) 330 p.; Vol. 5 (1938-1940) 355 p.; Vol. 6 (1940-1945) 315 p.; Vol. 7(1945-1947) 426 p.
175. Tendulkar D. G. Mahatma. Life of Mohandas Karamchand Gandhi: In 8 Vs. Bombay, 1951-1954 Vol. 8 (1947 -1948) 336 p.
176. Thomas G. Christian Indians and Indian Nationalism, 1885-1950. Frankfurt, 1979. 271 p.
177. Tomlinson B.R. The Indian ational Congress and the Raj, 1929-1942. Toronto, 1976. 208 p.
178. Tunzelmann A. von. Indian Summer. The Secret History and the End of Empire. New York, 2007. URL: http://www.qurtuba.edu.pk/thedialogue/The%20Dialogue/7_2/Dialogue_April_June2012_204-207.pdf (дата звернення: 13.11. 2019)
179. Wolpert S. A. Tilak and Gokhale. Berkeley, 1962. 384 p.
180. Wolpert S. Nehru: A Tryst with Destiny. London, 1997. 568 p.
181. Zachariah B. Nehru. London, 2004. 288 p.